

Identifying and Ranking Major Obstacles to Foreign Investment in Iran Using Multi-Criteria Decision-Making Methods in Uncertainty Environmen

Samad Hekmati Farid*

Amir Amini**

Abstract

One of key factors in the development of countries, especially in developing countries, is undoubtedly foreign investment. The goal of attracting foreign investment is to secure financial resources and facilitate technology transfer to enhance production levels, employment, and provide opportunities for exports, infrastructure development, and the realization of national development programs. Despite its rich resources and vast untouched market, Iran faces numerous obstacles in attracting foreign investment. This paper examines the major obstacles to foreign investment in Iran. Through a comprehensive literature review and detailed analysis of previous research, the main and sub- obstacles were identified, and classified into 6 categories based on expert opinions. Next, using the fuzzy AHP method, the relative weights of the criteria were determined and the existing obstacles were ranked using the fuzzy MABAC and TOPSIS decision-making methods. The results showed that political and economic obstacles are the primary obstacles to attracting foreign investment in Iran, while socio-cultural barriers were found to be the least significant. Finally, sensitivity analysis was performed to assess the reliability of the

* Associate Professor, Department of Economics, Faculty of Economics and Management, Urmia University, Urmia, Iran, s.hekmati@urmia.ac.ir

** Ph.D. Candidate of Economic Development, Faculty of Economics and Management, Urmia University, Urmia, Iran (Corresponding Author), Amir.Amini@urmia.ac.ir

Date received: 23/02/2025, Date of acceptance: 16/06/2025

results and some suggestions were proposed based on the findings to overcome existing obstacles and improve the foreign investment situation in Iran.

Keywords: Economic Development, Foreign Investment, Multi-Criteria Decision-Making, Fuzzy Numbers, Uncertainty.

JEL Classification: O10, F21, C44.

شناسایی و رتبه‌بندی موانع عمده سرمایه‌گذاری خارجی در ایران با استفاده از تصمیم‌گیری چندمعیاره در محیط عدم قطعیت

صمد حکمتی فرید*

امیر امینی**

چکیده

بی شک یکی از عوامل کلیدی در توسعه کشورها بویژه در کشورهای در حال توسعه، سرمایه‌گذاری خارجی است. هدف از پذیرش سرمایه خارجی، تأمین منابع مالی و تسهیل انتقال تکنولوژی در راستای ارتقای سطح تولید و اشتغال و فراهم آوردن امکانات صادرات، عمران و تحقق برنامه‌های توسعه‌ای کشور می‌باشد. با وجود منابع غنی و بازار بکر و بزرگ، کشور ما با موانع متعددی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی مواجه است. مقاله حاضر به بررسی موانع عمده سرمایه‌گذاری خارجی در ایران می‌پردازد. با مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی دقیق پیشینه پژوهش، موانع اصلی و فرعی موجود شناسایی و با بهره‌گیری از نظرات خبرگان معیارها تعیین و کلیه موانع در ۶ دسته طبقه‌بندی گردید. سپس با استفاده از روش AHP فازی وزن نسبی معیارها مشخص شده و با بکارگیری روش تصمیم‌گیری TOPSIS فازی، موانع موجود رتبه‌بندی شدند. نتایج نشان می‌دهد که موانع سیاسی و اقتصادی در ایران اصلی‌ترین موانع جذب سرمایه‌گذاری خارجی بوده و در مقابل موانع اجتماعی-فرهنگی حائز کمترین درجه اهمیت گردید. در پایان بمنظور بررسی قابلیت اطمینان نتایج، تجزیه و تحلیل حساسیت انجام گرفت و پیشنهاداتی کاربردی مستخرج از

* دانشیار گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران، s.hekmati@urmia.ac.ir

** دانشجوی دکتری توسعه اقتصادی، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران (نویسنده

مسئول)، Amir.Amini@urmia.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۰۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۶

پیشینه و نظرات خبرگان، جهت رفع هر یک از موانع سیاسی، اقتصادی، زیرساختی، قانونی - مقرراتی، اداری - مدیریتی و فرهنگی - اجتماعی و بهبود وضعیت سرمایه‌گذاری خارجی در ایران ارائه گردید.

کلیدواژه‌ها: توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری خارجی، تصمیم‌گیری چندمعیاره، اعداد فازی، عدم قطعیت.

طبقه بندی JEL: O10, F21, C44.

۱. مقدمه

در دنیای کنونی فرایند تغییرات تکنولوژی سرعتی بس شتابان در پیش گرفته و صورت‌هایی گوناگون و پیچیده‌ای از سرمایه‌گذاری‌های مشترک را بوجود آورده است. تشکیل سرمایه‌گذاری‌های مشترک، نشانه آن است که کسب و کارها و اقتصادها، مراحل بلوغ و تکامل خود را پشت سر می‌گذارند. این بی‌ثباتی ذاتی و محتوم نیز حاکی از این است که همواره شاهد ارائه مدل‌ها و بسترهایی جدید بمنظور ارتقای شاخص‌های کمی و کیفی بهره‌وری خواهیم بود.

در این میان یکی از مؤثرترین و مهمترین ابزارهای محقق‌شدن اهداف بلندمدت توسعه اقتصادی و دستیابی به سطوح بالای رشد، وجود بازار سرمایه سالم و فعال می‌باشد. لیکن بدلیل کمبود پس‌انداز منابع مالی در کشورهای در حال توسعه، نرخ‌های رشد معقول و مورد نظر به سختی محقق می‌شوند. لذا این مهم جذب مؤثر سرمایه‌گذاری خارجی را در این کشورها اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. این منابع مالی خارجی شامل کمک‌های دوجانبه کشورهای توسعه‌یافته، جریان‌های مالی منشعب از منابع گوناگون شامل بانک جهانی، بانک‌های منطقه‌ای و سرمایه‌گذاری مستقیم و غیرمستقیم خارجی می‌باشد. از این بین، دو مورد نخست غالباً توسط دولت‌ها و مؤسساتی چون بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول انجام گرفته و بحران بدهی‌ها را در پی دارد، اما دو مورد بعدی توسط بخش خصوصی و در قالب شرکت‌های چندملیتی انجام پذیرفته و بعنوان جریان خصوصی سرمایه‌تعبیر می‌شود (سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران، ۱۳۹۲).

سرمایه‌گذاری خارجی به عنوان یکی از ابزارهای مهم برای توسعه اقتصادی و افزایش تولید ناخالص داخلی در کشورهای در حال توسعه شناخته می‌شود. این نوع سرمایه‌گذاری می‌تواند به کسب درآمدهای ارزی و اشتغال بیشتر، انتقال و جذب تکنولوژی، مشارکت در

تسخیر بازارهای صادراتی و جذب سرمایه‌های ایرانیان مقیم خارج از کشور بیانجامد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۷۵). با این وجود و علیرغم وجود منابع غنی و بازار بزرگ، ایران با چالش‌های متعددی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی مواجه است. بنظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین موانع، تحریم‌های بین‌المللی است که به‌ویژه از سوی ایالات متحده به ایران تحمیل شده است. این تحریم‌ها نه تنها به محدودیت‌های مالی و تجاری منجر شده، بلکه باعث کاهش اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی به بازار ایران و نیز کاهش درآمد سرانه شده است (Azizi et al., 2024). در کنار این، عدم ثبات سیاسی و قوانین و مقررات پیچیده و دارای تغییرات مکرر، از دیگر عواملی هستند که می‌توانند بر تمایل سرمایه‌گذاران خارجی تأثیر منفی بگذارند. مشکلات اقتصادی داخلی، از جمله تورم بالا و نوسانات ارزی، نیز به عنوان موانع جدی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی شناخته می‌شوند. این مشکلات می‌توانند به عدم اطمینان در بازار و کاهش جذابیت سرمایه‌گذاری منجر شوند. علاوه بر این‌ها، وجود فرآیندهای اداری ناکارآمد و غیر شفاف هم می‌تواند مانع از ورود سرمایه‌گذاران خارجی به بازار ایران شود. در این پژوهش، به بررسی و شناسایی این موانع پرداخته می‌شود. با استفاده از AHP (Analytic Hierarchy Process) فازی وزن معیارها محاسبه و با کمک روش‌های TOPSIS (The Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution) فازی موانع موجود رتبه‌بندی می‌شوند. هدف تحقیق حاضر، تحلیلی جامع از موانع سرمایه‌گذاری خارجی در ایران و ارائه پیشنهادات برای بهبود وضعیت سرمایه‌گذاری خارجی در کشور است.

ساختار مقاله حاضر مشتمل بر ۶ بخش می‌باشد. بخش دوم مبانی نظری را تشریح می‌کند. پیشینه پژوهش در بخش سوم ارائه خواهد شد. بخش چهارم به تحلیل روش پیشنهادی پژوهش اختصاص دارد. در بخش پنجم یافته‌های تحقیق مورد تحلیل قرار گرفته و در پایان بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادهای تحقیق بیان خواهد شد.

۲. مبانی نظری

یکی از کم‌ریسک‌ترین و مؤثرترین راه‌های بهره‌گیری از منابع مالی خارجی که از دهه ۸۰ میلادی روند پرشتابی بخود گرفته، جذب سرمایه‌گذاری خارجی می‌باشد. در این میان کشورهایی به موفقیت‌های چشمگیری دست یافته‌اند که توانسته‌اند به بهترین وجه اعتماد و نظر سرمایه‌گذار خارجی را جلب نمایند. سرمایه‌گذاری خارجی عبارت است از

بکارگیری سرمایه خارجی در یک بنگاه اقتصادی جدید یا موجود پس از اخذ مجوز که به شکل تولید و ساخت کالا، استخراج مواد خام، تأسیس و گسترش نهادهای مالی و مانند آن در آنسوی مرزهای ملی انجام می پذیرد (Siripi et al., 2024). این موضوع در کشور ما به دلیل ضربه های متعدد استعمار در قرون معاصر و دخالت های آن در امور سیاسی، فرهنگی و اقتصادی حساسیت دوچندان یافته که قابل درک است اما با توجه به تغییرات نظام های سیاسی و بافت جمعیتی کشور و نیاز روز افزون اتباع ایرانی به اشتغال پایدار، مسکن ارزان قیمت و رشد اقتصادی که استفاده از منابع سرمایه گذاری خارجی را الزام آور ساخته به گونه ای که در تمامی قوانین، سیاست های کلی نظام و مصوبات قانونی به آن پرداخته می شود.

فراهم نمودن زمینه ها و ساختارهای مناسب مورد نیاز، هم قدرت جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی توسط اقتصاد کشور را بالا می برد و هم به افزایش و تسریع اثرگذاری FDI (Foreign Direct Investment) بر رشد اقتصادی و اشتغال منجر می گردد؛ لذا توجه به این ضرورت ها می تواند نتایج بسیار مطلوبی را در این زمینه داشته باشد. علاوه بر انگیزه های اقتصادی، مالی و فنی، سرمایه گذاری خارجی تابع عوامل حمایتی نیز می باشد. این عوامل که از یک سو به قوانین گمرکی، قانون کار، بیمه و مانند آن وابسته بوده و از سوی دیگر با کارایی بازارهای مالی و سرمایه و در نتیجه کارایی سیستم اقتصادی در ارتباط است؛ نه تنها انگیزه های اقتصادی، مالی و فنی را تقویت می کند بلکه در امر تصمیمات سرمایه گذاری خارجی نقش اساسی ایفا می کند. ثبات نرخ ارز باعث اطمینان در محیط اقتصاد داخلی شده و در نتیجه سرمایه گذاران به سهولت در مورد سرمایه گذاری در زمان حال و آینده تصمیم گیری می کنند. بنابراین نظام ارزی مشخص، یکی از مهمترین عوامل زمینه ساز جذب سرمایه های خارجی است. وجود عزم ملی صریح و قاطع از سوی نهادها، ارگان ها، مسئولین و مقامات اجرایی کشور نسبت به جذب سرمایه گذاری خارجی و بکارگیری یک استراتژی بلندمدت مشخص بمنظور خاتمه بخشیدن به بلاتکلیفی و سردرگمی در برخورد با مقوله مزبور، امری است که باید بسیار مورد توجه قرار گیرد (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۳).

مهمترین انگیزه های سرمایه گذاری مستقیم خارجی عبارتند از: ۱- دسترسی به منابع اولیه، ۲- دسترسی به بازار، ۳- افزایش کارایی، و ۴- استفاده از دارایی های استراتژیک (Dunning, 1992). آمار و شواهد بیانگر آن است که بخش قابل توجهی از حجم تأمین مالی در سراسر دنیا به سرمایه گذاری مستقیم خارجی اختصاص پیدا می کند. سرمایه گذاری

خارجی می‌تواند به عنوان عامل پیشرفت اقتصادی به حساب آید و سود حاصل از این سرمایه‌گذاری، موجب ورود ارز به کشور شود، اما سرمایه‌گذاری خارجی، سیاست کشورهای صنعتی دنیاست که از لحاظ عمرانی و اقتصادی دارای زیربنای بزرگی هستند و سرمایه‌گذاری خارجی را بعنوان عامل پیشرفت ثانویه خود انتخاب می‌کنند. بنابراین پیش از اینکه ما به سرمایه‌گذاری در خارج از کشور بپردازیم، باید ابتدا به کمک جذب سرمایه‌های خارجی بعنوان یکی از پارامترهای پیشرفت، زیربنای اقتصادی خود را توسعه دهیم، سپس به سرمایه‌گذاری در خارج از کشور بپردازیم.

دو روش عمده جهت جذب سرمایه‌های خارجی وجود دارد: ۱- وام‌گیری از نهادها و دولت‌های خارجی که بیشتر توسط کشورهای آمریکای لاتین بکار گرفته می‌شود و ۲- جذب سرمایه‌های مستقیم که رویکرد مطلوب در کشورهای جنوب شرق آسیاست. توفیق کشورهای گروه دوم نسبت به گروه نخست مؤید این است که بکارگیری سرمایه‌های خارجی با تکیه بر کارکرد دولت بعنوان مجری محکوم به شکست است و در مقابل کارکرد بازار آزاد (با نظارت دولت) می‌تواند موفقیت چشمگیری را نصیب این کشورها کند (خرم، ۱۳۹۰). تحقیقات نشان می‌دهند که برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی، نیاز به اصلاحات اساسی در قوانین و مقررات، بهبود شرایط اقتصادی و ایجاد ثبات سیاسی وجود دارد. به‌علاوه، ایجاد یک محیط کسب و کار شفاف و قابل پیش‌بینی می‌تواند به افزایش اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی کمک کند (فتوره چی و همکاران، ۱۳۹۸). روند رو به رشد ارقام مربوط به جذب سرمایه‌گذاری خارجی در چند دهه اخیر در کشورهایی همچون چین، مالزی، اندونزی، هندوستان، ترکیه، ویتنام، کره جنوبی، لهستان، جمهوری چک و مکزیک می‌تواند نمونه خوبی جهت الگوبرداری از سازوکارهای بکار گرفته شده در این کشورها در ایران باشد.

۳. پیشینه پژوهش

با تصویب قوانین جذب و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۳۴ و پس از انقلاب اسلامی با تصویب قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۸۱، سعی شد بسترها و شرایط لازم جهت ورود سرمایه‌گذاران خارجی به کشور فراهم گردد. لیکن علیرغم قابلیت‌ها و ظرفیت‌های فراوان و برخورداری از موقعیت ژئواستراتژیک، نتیجه در خورتوجهی حاصل نشد و میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در

کشور بسیار ناچیز بوده، به طوریکه سهم ایران از کل سرمایه گذاری خارجی جهان در سال ۲۰۲۰ معادل ۰/۱۳ درصد بوده است (UNCTAD, 2020).

پروژه ای با عنوان بررسی فضای کسب و کار توسط بانک جهانی از سال ۲۰۱۰ اقتصاد کشورها را براساس ۱۰ شاخص ذیل رتبه بندی می کند: ۱- شروع کسب و کار، ۲- شرایط صدور مجوزهای ساخت، ۳- دسترسی به برق، ۴- ثبت مالکیت، ۵- اخذ اعتبار، ۶- حمایت از سرمایه گذاران اقلیت، ۷- پرداخت مالیات، ۸- تجارت برون مرزی، ۹- لازم الاجرا شدن قراردادهای و ۱۰- رسیدگی به ورشکستگی، پرداخت دیون و پایان کسب و کار. در سال ۲۰۲۰ در میان ۱۹۰ کشور بررسی شده، رتبه ایران در هر یک از شاخص ها بترتیب، ۱۷۸، ۷۳، ۱۱۳، ۷۰، ۱۰۴، ۱۲۸، ۱۴۴، ۱۲۳، ۹۰ و ۱۳۳ بوده و در کل رتبه ۱۲۷ جهانی را به خود اختصاص داده است (Doing Bussines, 2020). این مهم بیانگر این است که متأسفانه شرایط فعلی کشور فاقد جذابیت های لازم برای سرمایه گذاران خارجی است. هر چند در چند سال اخیر با استقرار سامانه پنجره واحد الکترونیکی مراجعات مکرر کارآفرینان به نهادهای مختلف دولتی کاهش پیدا کرده و ایجاد بانک های اطلاعاتی الکترونیکی و سیستمی شدن بسیاری از فرایندها در نهادها و دستگاه های اجرایی کشور و نیز هماهنگی نهادهای زیرمجموعه دستگاه قضائی جهت مبادله اطلاعات کسب و کارهای خصوصی در دستور کار قرار گرفته، لذا شاهد بهبود رتبه کشور در برخی از شاخص ها خواهیم بود، لیکن در برخی از حوزه ها همچون تأمین انرژی، ثبت مالکیت و تجارت برون مرزی با چالش های جدی روبرو هستیم که نیازمند اقدامات و گشایش های جدی است.

تحقیقات متعددی در زمینه موانع سرمایه گذاری خارجی در ایران انجام شده است. به عنوان مثال، برخی از محققان به بررسی تأثیر تحریم های بین المللی بر جذب سرمایه گذاری خارجی پرداخته اند و نشان دادند که این تحریم ها به طور مستقیم بر تصمیم گیری سرمایه گذاران تأثیر می گذارند (ضیایی و ملت، ۱۳۹۹). همچنین، عدم ثبات سیاسی و اقتصادی به عنوان عوامل کلیدی در کاهش تمایل سرمایه گذاران خارجی شناسایی شده اند (کازرونی و همکاران، ۱۳۹۳). جهاننگلو (۱۳۸۱) معتقد است، مشکل اصلی جوامع در حال توسعه جهت جذب سرمایه گذاری خارجی بیشتر ناشی از فقدان نهادهای نوین، سازوکارهای تنظیم کننده و یا احکام و قواعد هنجاری برای اداره نظام های اجتماعی و در آخر کمبود ظرفیت جهت رفع تعارضات سیاستی است. در بررسی اثر ۸ متغیر بر جریان ورودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ۱۳۸ کشور، (Mossa (2002 به این نتیجه رسید

که متغیرهای نسبت صادرات به تولید ناخالص داخلی، تعداد خطوط تلفن به ازای هر ۱۰۰۰ نفر و ریسک کشور میزبان ارتباط معنی داری با جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی در این کشورها داشته است.

اللهیاری و همکاران (۱۳۹۹) تأثیر مؤلفه های حکمرانی خوب، کیفیت نهادی، توسعه اقتصادی و سرمایه انسانی، دستمزد، آزادسازی اقتصادی، درجه باز بودن اقتصاد، نرخ بهره و نرخ ارز را بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که شاخص های حکمرانی تأثیر مثبت معناداری بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی داشته و از بین متغیرهای اقتصادی؛ نرخ ارز و نرخ بهره جهانی حائز بیشترین اهمیت و درجه تأثیر بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بوده اند. در مطالعه ای دیگر، به بررسی قوانین و مقررات مربوط به سرمایه گذاری خارجی در ایران پرداخته شده و نشان داده شد که پیچیدگی این قوانین می تواند مانع از ورود سرمایه گذاران خارجی شود (کامل، ۱۳۹۸). همچنین، فرهنگ کسب و کار و عدم آشنایی سرمایه گذاران خارجی با بازار ایران نیز به عنوان موانع مهم مطرح شده است (بهزادی پارسى و سیفی، ۱۳۹۸). یافته های مطالعه تطبیقی شمس و همکاران (۱۴۰۲) نشان داد که مقررات کشور های موفق منطقه در زمینه سرمایه گذاری خارجی با استفاده از اموال غیر منقول نظیر ترکیه و امارات عربی متحده قطع نظر از تغییرات بافت اجتماعی نشان از موفقیت این کشور ها برای توسعه اقتصادی با جلب سرمایه گذاری خارجی دارد، هر چند پارادوکس لوکاس به این پدیده اشاره دارد که با وجود ارزان تر بودن نیروی کار در کشورهای در حال توسعه، جریان سرمایه از کشورهای توسعه یافته به کشورهای در حال توسعه شکل نمی گیرد.

با مرور ادبیات پژوهش، مصاحبه با چند تن از صاحب نظران و اساتید دانشگاه و نیز در نظر گرفتن شرایط وضعی کشور برخی از مهمترین موانع سرمایه گذاری خارجی به شرح جدول ۱ مورد شناسایی قرار گرفته اند:

جدول ۱. عوامل تعیین کننده شناسایی شده در تحقیقات پیشین
مؤثر بر جذب سرمایه گزاری خارجی

ردیف	پژوهشگر(ان)	موانع شناسایی شده
۱	مرکز پژوهش های مجلس (۱۳۷۵)	زمینه های فرهنگی، زمینه های اداری- مدیریتی، بی ثباتی در قوانین و مقررات، نوسان های نرخ برابری و ناپایداری اقتصادی
۲	Montiel (2006)	سطح فساد، میزان آزادی های سیاسی، میزان آزادی های تجارت و مبادلات
۳	Urat et al (2007)	شفافیت، رفتار و عملکرد سرمایه گذار، محدودیت های انحصار، مالکیت و کنترل، تفاوت های نژادی و قومیتی، قوانین اعطا تابعیت و نحوه اقامت پرسنل، آزادی خرید و فروش ارز، تعرفه ها، مشوق ها و قوانین مالیاتی صادرات سرمایه، خط مشی ها و رویه های رقابت
۴	مهدوی و برخوردار (۱۳۸۷)	اقتصادی، فرهنگی، سیاسی
۵	خرم (۱۳۹۰)	موانع حقوقی، موانع اقتصادی، موانع فرهنگی و اجتماعی، موانع سیاسی
۶	رئوفی و قلم زن نیکو (۱۳۹۰)	تولید ناخالص داخلی، تورم، نرخ ارز، نرخ بهره، سهم بازار از سهام
۷	معمارزاده طهران و امینی (۱۳۹۱)	موانع اقتصادی، حمایتی، ساختاری و قوانین و مقررات
۸	Yaghoubi & Asgari (2015)	ذهنیت منفی سرمایه گذاران نسبت به کشور میزبان، امنیت پایین مالی برای سرمایه گذاران، توسعه ضعیف بازارهای مالی، ریسک بالای سرمایه گذاری
۹	جلایی اسفندآبادی و صمیمی (۱۳۹۳)	اندازه دولت، نوسان نرخ ارز و تورم دائمی
۱۰	نظری (۱۳۹۴)	انگیزه های اقتصادی، مالی و فنی، عوامل حمایتی و تشویقی، عوامل سیاسی و امنیتی، عوامل مقرراتی، و عضویت در سازمان های ذیربط (صندوق بین المللی پول، سازمان تجارت جهانی و موسسه مالی بین المللی)
۱۱	بهروزی مفروزلو و همکاران (۱۳۹۴)	سیستم بانکی، سیستم گمرکی، سیستم مالیاتی، بخش صنعت و معدن، بخش نفت و پتروشیمی، بخش کشاورزی، ثبت شرکت ها، محیط زیست، امور خارجه، بخش بازرگانی، مشکلات و موانع مرتبط با بخش های دیگر
۱۲	Hanh et al (2017)	رویه های مدیریتی، بهبود زیرساخت ها و توانمندسازی نیروی انسانی
۱۳	Adhikary (2017)	سیاسی، اجتماعی، نهادی و اقتصادی
۱۴	Asongu et al (2018)	وضعیت خصوصی سازی، نرخ تعرفه ها، مالیات ها، انگیزه سرمایه گذاران، اندازه بازار، هزینه های مبادله و سیاست های اقتصادکلان
۱۵	Khafidzin (2021)	نرخ ارز، سرمایه انسانی و رشد اقتصادی

شناسایی و رتبه‌بندی موانع عمده سرمایه‌گذاری ... (صمد حکمتی فرید و امیر امینی) ۴۷

رتبه	پژوهشگر(ان)	موانع شناسایی شده
۱۶	Galeeva, & Kadeeva (2021)	دسترسی به بازارها، منابع و مواد اولیه
۱۷	Rodrigo & Randika (2022)	عدم اطمینان در سطح ملی، منطقه ای و بین المللی
۱۸	اللهیاری و همکاران (۱۳۹۹)	توسعه اقتصادی و سرمایه انسانی، درجه باز بودن اقتصاد، نرخ ارز، سیاست‌های مالیاتی، محیط کسب و کار مساعد و حکمرانی خوب
۱۹	فاضلیان و همکاران (۱۴۰۱)	عدم همسویی منافع سرمایه‌گذاران خارجی و منافع مقامات دولتی و دست‌اندرکاران مرتبط با موضوع سرمایه‌گذاری خارجی در داخل کشور، وجود عدم اطمینان در فضای سرمایه‌گذاری، بالا بودن هزینه‌های مبادله و نبود وحدت نظر و هماهنگی بین مسئولین در تعیین اولویت‌های جامعه.
۲۰	EIBG (European Investment Bank Group) (2023)	تقاضا برای کالاها و خدمات، وجود نیروی انسانی ماهر، هزینه‌های انرژی، زیرساخت‌های دیجیتال، مقررات نیروی کار، مقررات کسب و کار، زیرساخت‌های حمل و نقل، وجود منابع مالی، نااطمینانی نسبت به آینده
۲۱	شمس و همکاران (۱۴۰۲)	اقتصادی، سیاسی و حقوقی، مکانی و جغرافیایی

لذا مرور پیشینه پژوهش بیانگر آن است که موانع سرمایه‌گذاری خارجی در ایران پیچیده و چندبعدی هستند و نیاز به رویکردهایی متفاوت برای حل آن‌ها وجود دارد. به‌ویژه، توجه به تأثیر عوامل اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

۴. روش‌شناسی

در این مقاله، بمنظور شناسایی موانع اصلی سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، ابتدا پرسشنامه اولیه‌ای به تعدادی از کارشناسان و متخصصان حوزه سرمایه‌گذاری ارسال شد که شامل سؤالاتی درباره موانع سرمایه‌گذاری و تأثیر هر یک از آن‌ها بر تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران خارجی بود. در مرحله دوم با بررسی‌های انجام شده و جمع‌بندی و ارائه پیشینه مربوطه (جدول ۱) به گروهی از نخبگان شامل اساتید دانشگاه (۱۰ نفر)، مدیران اجرایی (۱۰ نفر) شاغل در بخش‌های تخصصی اقتصادی، بازرگانی و ارتباطات (زیرمجموعه‌های وزارت امور اقتصاد و دارایی، صمت و امور خارجه) و کارشناسان (۱۰ نفر) در حوزه‌های تخصصی اقتصاد و سرمایه‌گذاری، بازرگانی، علوم سیاسی، مدیریت اجرایی و کسب و کار و علوم اجتماعی و پس از حصول اجماع نظرات ایشان، موانع اصلی در ۶ دسته کلی

اقتصادی، سیاسی، قانونی - مقرراتی، فرهنگی - اجتماعی، اداری - مدیریتی، و زیرساختی
بهمراه موانع فرعی موجود بشرح جدول ۲ طبقه بندی گردیدند:

جدول ۲. موانع اصلی شناسایی شده سرمایه گذاری خارجی در ایران توسط خبرگان

ردیف	موانع اصلی	موانع فرعی
۱	سیاسی (Political)	تحریم های گسترده بین المللی اقتصادی و مالی علیه ایران، سیاست های خارجی غیر قابل پیش بینی، عدم اطمینان در سطح ملی، منطقه ای و بین المللی، عدم وجود شفافیت سیاسی، سطح فساد، عدم ثبات سیاسی، درجه باز بودن فضای سیاسی، میزان آزادی های تجارت و مبادلات
۲	اقتصادی (Economic)	اقتصاد دستوری، سیاست های اقتصاد کلان، عدم ثبات اقتصادی، بزرگ بودن بدنه دولتی در اقتصاد، وضعیت خصوصی سازی، ساختار های اقتصادی و صنعتی، باز نبودن اقتصاد، رشد پایین اقتصادی، اندازه بازار، عدم پویایی بازار سهام و سرمایه، دسترسی سخت به بازارها، منابع و مواد اولیه، نرخ بالای تورم، هزینه های بالای مبادله، هزینه های عملیاتی، نرخ بالای پرنوسان ارز، هزینه های انرژی، میزان تقاضا برای کالاها و خدمات، نرخ تعرفه ها و مالیات ها، نوسانات شدید اقتصادی
۳	قانونی - مقرراتی (Regulatory & Legal)	پیچیدگی قوانین، تغییرات مکرر و بی ثباتی در قوانین و مقررات، محدودیت های انحصار، مالکیت و کنترل، نبود حمایت قانونی، قوانین اعطا تابعیت و نحوه اقامت پرسنل، مقررات نیروی کار، خط مشی ها و رویه های رقابت، آزادی خرید و فروش ارز
۴	فرهنگی - اجتماعی (Cultural & Social)	نظام ارزشی، نگرش منفی به سرمایه گذاران خارجی، عدم شناخت سرمایه گذاران از شبکه های اقتصادی و اجتماعی در ایران، زمینه های فرهنگی، سرمایه انسانی، تفاوت های نژادی و قومیتی، انگیزه های اجتماعی و فرهنگی سرمایه گذاران، عدم آشنایی با فرهنگ سرمایه گذاری، وجود نیروی انسانی ماهر، فرهنگ کسب و کار
۵	اداری - مدیریتی (Administrative & Managerial)	نبود شفافیت در رویه های مدیریتی، وجود فرایندهای اداری پیچیده و طولانی، عدم هماهنگی بین دستگاه ها و مسئولین، ناکارآمدی در مدیریت منابع ملی، محیط کسب و کار نامساعد و ضعف وجود شاخص حکمرانی خوب
۶	زیرساختی (Infrastructural)	مزیت های استراتژیکی و ژئوپلیتیکی، زیرساخت های کسب و کار الکترونیکی و دیجیتال، زیرساخت های حمل و نقل، زیرساخت های ضعیف مناطق آزاد، بندر و گمرکات، عدم ارتباط با سیستم های بانکی، پولی و مالی دنیا، عدم عضویت در سازمان های بین المللی (صندوق بین المللی پول، سازمان تجارت جهانی و موسسه مالی بین المللی)

در ادامه، این پژوهش سعی در استفاده از روش های نوین و پرکاربرد بهینه سازی تصمیم که دارای پشتوانه ریاضی و مدیریتی قوی است، جهت وزن دهی معیارها و اولویت بندی گزینه ها داشته است. با توجه به موانع اصلی و فرعی شناسایی شده و بکارگیری دو روش تصمیم گیری AHP و TOPSIS فازی، اولویت موانع عمده شناسایی شده سرمایه گذاری خارجی در ایران بررسی خواهد شد.

۱.۴ روش Fuzzy TOPSIS

یکی از کاراترین و پرکاربردترین روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره روش اولویت‌بندی بر اساس شباهت به راه حل ایده‌آل یا تاپسیس است که نخستین بار توسط Hwang (1981) و Yoon & ارائه شد. این روش به منظور رتبه‌بندی و اولویت‌بندی گزینه‌ها در محیط‌های مختلف تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار می‌گیرد. روش Fuzzy TOPSIS (FTOPSIS) نسخه توسعه یافته روش TOPSIS جهت پشتیبانی از محیط‌های تصمیم‌گیری دارای عدم قطعیت و عدم اطمینان است. قبل از انجام این روش باید وزن معیارها از طریق سایر روشهای وزن دهی تعیین شده باشد که در تحقیق حاضر از روش AHP فازی جهت تعیین وزن معیارها بهره گرفته شده است، مراحل اجرای روش FTOPSIS مشابه روش TOPSIS و به شرح ذیل است:

۱. تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری شامل m گزینه یا عامل (سطر) و n معیار (ستون) با استفاده از مقایسات تعریف شده توسط اعداد فازی (در این تحقیق از اعداد فازی مثلثی استفاده شده است).
۲. تبدیل ماتریس تصمیم‌گیری نظرات خبرگان به یک ماتریس نرمال و بدون مقیاس فازی.
۳. محاسبه وزن معیارها (در این تحقیق از روش FAHP: Fuzzy Analytic Hierarchy Process استفاده شده است).
۴. ضرب ماتریس نرمال در ماتریس وزن معیارها (وزن‌دهی فازی) و تشکیل ماتریس بی‌مقیاس وزین فازی
۵. تعیین ایده‌آل فازی (FPIS: Fuzzy Positive Ideal Solution) و ضد ایده‌آل فازی (FNIS: Fuzzy Negative Ideal Solution).
۶. محاسبه فواصل کلیه مؤلفه‌ها از ایده‌آل‌های مثبت و منفی فازی (با استفاده از تعریف فاصله بین اعداد فازی) (Krohling & Campanharo, 2011).
۷. محاسبه شاخص شباهت به گزینه ایده‌آل (CC: Closeness Coefficient) برای همه گزینه‌ها.
۸. رتبه‌بندی نهایی گزینه‌های مسئله مورد نظر.

۵. یافته های پژوهش

یکی از اهداف این پژوهش بکارگیری رویکردهای تصمیم‌گیری نوین و بروز در شرایط عدم قطعیت که نمود قابل قبول تری از شرایط تصمیم‌گیری واقعی را آرایه می‌دهد و مقایسه نتایج بدست آمده با روش‌های تصمیم‌گیری قطعی بوده است، لذا در ادامه مدل پیشنهادی بصورت گام به گام اجرا می‌گردد.

۱.۵ مدل سازی Fuzzy TOPSIS برای رتبه‌بندی موانع سرمایه‌گذاری خارجی در ایران

گام ۱- تعیین موانع (گزینه‌های تصمیم): همان گونه که در بخش روش شناسی اشاره شد ۶ مانع اصلی سرمایه‌گذاری خارجی در ایران شناسایی شد که هرکدام شامل چندین مانع فرعی هستند (جدول ۱)

گام ۲- ایجاد ماتریس تصمیم‌گیری فازی: ماتریس تصمیم‌گیری فازی با استفاده از اعداد مثلثی فازی (TFN: Triangular Fuzzy Number) براساس ۵ معیار مستخرج از پژوهش‌های پیشین که مورد تأیید اساتید دانشگاه در گروه خبرگان اشاره شده در بخش روش‌شناسی نیز می‌باشد و شامل C1: تأثیرگذاری، C2: شدت مانع، C3: امکان اصلاح، C4: میزان پیچیدگی و C5: تأثیر بر جذب سرمایه خارجی ایجاد می‌شود، تشکیل می‌شود. مقادیر بدست آمده از میانگین نظرات خبرگان در مورد موانع اصلی بشرح جدول ۳ می‌باشد:

جدول ۳. ماتریس تصمیم‌گیری فازی براساس معیارهای مد نظر

معیارها مانع اصلی	C1	C2	C3	C4	C5
سیاسی	(۷,۸,۹)	(۸,۹,۱۰)	(۶,۷,۸)	(۷,۸,۹)	(۶,۷,۸)
اقتصادی	(۷,۶,۸/۶,۹/۶)	(۸/۶,۹/۶,۱۰)	(۷/۶,۸/۶,۹/۶)	(۸/۶,۹/۶,۱۰)	(۷/۶,۸/۶,۹/۶)
قانونی - مقرراتی	(۴,۵,۶)	(۵,۶,۷)	(۴,۵,۶)	(۵,۶,۷)	(۴,۵,۶)
فرهنگی - اجتماعی	(۲,۳,۴)	(۳,۴,۵)	(۲,۳,۴)	(۳,۴,۵)	(۲,۳,۴)
اداری - مدیریتی	(۳,۴,۵)	(۴,۵,۶)	(۳,۴,۵)	(۴,۵,۶)	(۳,۴,۵)
زیرساختی	(۶,۷,۸)	(۷,۸,۹)	(۶,۷,۸)	(۷,۸,۹)	(۶,۷,۸)

گام ۳- نرمال سازی ماتریس تصمیم‌گیری گام دوم: برای نرمال سازی طبق روش رایج، برای هر معیار (ستون)، بیشترین مقدار u (بالاترین مقدار حد بالا) را پیدا کرده، سپس

شناسایی و رتبه‌بندی موانع عمده سرمایه‌گذاری ... (صمد حکمتی فرید و امیر امینی) ۵۱

برای هر سلول شامل عدد فازی (l, m, u) هر کدام از l ، m و u ها را به صورت بر بیشترین مقدار u در همان ستون تقسیم می‌کنیم:

$$r_{ij} = \left(\frac{c_{ij}}{\max c_j} \cdot \frac{b_{ij}}{\max b_j} \cdot \frac{a_{ij}}{\max a_j} \right) \text{ یا } NV(\text{Normalized value}) = \left(\frac{l}{u^*} \cdot \frac{m}{u^*} \cdot \frac{u}{u^*} \right) \quad (1)$$

که $\max c_j$ حداکثر مقدار سمت راست c یا u^* برای هر ستون است. با اعمال این رویه به کلیه سلول های ماتریس تصمیم گیری فازی، ماتریس تصمیم گیری نرمال فازی جدول ۴ بدست می آید.

جدول ۴. ماتریس تصمیم گیری نرمال فازی

معیارها مانع اصلی	C1	C2	C3	C4	C5
سیاسی	(۰/۷۲۹, ۰/۸۳۳, ۰/۹۳۸)	(۰/۸, ۰/۹, ۱/۰)	(۰/۶۲۵, ۰/۷۲۹, ۰/۸۳۳)	(۰/۷, ۰/۸, ۰/۹)	(۰/۶۲۵, ۰/۷۲۹, ۰/۸۳۳)
اقتصادی	(۰/۷۹۲, ۰/۸۹۶, ۱/۰)	(۰/۸۶, ۰/۹۶, ۱/۰)	(۰/۷۹۲, ۰/۸۹۶, ۱/۰)	(۰/۸۶, ۰/۹۶, ۱/۰)	(۰/۷۹۲, ۰/۸۹۶, ۱/۰)
قانونی - مقرراتی	(۰/۴۱۷, ۰/۵۲۱, ۰/۶۲۵)	(۰/۵, ۰/۶, ۰/۷)	(۰/۴۱۷, ۰/۵۲۱, ۰/۶۲۵)	(۰/۵, ۰/۶, ۰/۷)	(۰/۴۱۷, ۰/۵۲۱, ۰/۶۲۵)
فرهنگی - اجتماعی	(۰/۲۰۸, ۰/۳۱۲, ۰/۴۱۷)	(۰/۳, ۰/۴, ۰/۵)	(۰/۲۰۸, ۰/۳۱۲, ۰/۴۱۷)	(۰/۳, ۰/۴, ۰/۵)	(۰/۲۰۸, ۰/۳۱۲, ۰/۴۱۷)
اداری - مدیریتی	(۰/۳۱۲, ۰/۴۱۷, ۰/۵۲۱)	(۰/۴, ۰/۵, ۰/۶)	(۰/۳۱۲, ۰/۴۱۷, ۰/۵۲۱)	(۰/۴, ۰/۵, ۰/۶)	(۰/۳۱۲, ۰/۴۱۷, ۰/۵۲۱)
زیرساختی	(۰/۶۲۵, ۰/۷۲۹, ۰/۸۳۳)	(۰/۷, ۰/۸, ۰/۹)	(۰/۶۲۵, ۰/۷۲۹, ۰/۸۳۳)	(۰/۷, ۰/۸, ۰/۹)	(۰/۶۲۵, ۰/۷۲۹, ۰/۸۳۳)

گام ۴- محاسبه وزن معیارها با استفاده از روش FAHP و تشکیل ماتریس اوزان معیارها (وزن‌دهی فازی): با استفاده از روش هایی همچون AHP فازی، ANP فازی (Analytic network process) یا آنتروپی شانون (Shannon Entropy) و مانند آن ها می توان اهمیت نسبی معیارها و یا وزن معیارها را تعیین کرد. در پژوهش حاضر، با بهره گیری از نظرات خبرگان و بکارگیری روش AHP فازی، اهمیت نسبی معیارهای C1 تا C5 محاسبه و بشرح جدول ۵ بدست آمد.

جدول ۵. ماتریس AHP فازی برای تعیین اهمیت نسبی معیارهای C1 تا C5
براساس نظرات خبرگان

Criteria	C1	C2	C3	C4	C5
C1	(۱, ۱, ۱)	(۱, ۲, ۳)	(۲, ۳, ۴)	(۷, ۸, ۹)	(۱/۵, ۲/۵, ۳/۵)
C2	(۰/۵, ۱, ۱/۵)	(۱, ۱, ۱)	(۲, ۳, ۴)	(۶, ۷, ۸)	(۱/۵, ۲/۵, ۳/۵)

Criteria	C1	C2	C3	C4	C5
C3	(۰/۵، ۱، ۱/۵)	(۰/۵، ۱، ۱/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۵، ۶، ۷)	(۰/۵، ۱/۵، ۲/۵)
C4	(۰/۵، ۱/۵، ۲/۵)	(۰/۵، ۱/۵، ۲/۵)	(۲/۵، ۳/۵، ۴/۵)	(۱، ۱، ۱)	(1,2,3)
C5	(۱، ۲، ۳)	(۱/۵، ۲/۵، ۳/۵)	(۲، ۳، ۴)	(۵، ۶، ۷)	(۱، ۱، ۱)

در روش تاپسیس فازی، برای به دست آوردن وزن نهایی هر معیار باید ابتدا وزن فازی هر معیار را از ماتریس جدول ۵ محاسبه کرده (مثلاً با روش میانگین حسابی یا بردار ویژه فازی) و سپس ماتریس نرمال را در آن ضرب می کنیم. بدلیل معتبرتر بودن و رایج تر بودن روش میانگین هندسی (Fuzzy Geometric Mean) از این روش استفاده می گردد. ابتدا میانگین هندسی هر سطر (معیار) را با استفاده از رابطه ۲ محاسبه کرده:

$$G_i = (\prod_{j=1}^n l_{ij})^{\frac{1}{n}} \cdot (\prod_{j=1}^n m_{ij})^{\frac{1}{n}} \cdot (\prod_{j=1}^n u_{ij})^{\frac{1}{n}} \quad (2)$$

سپس مجموع میانگین های هندسی تمام معیارها با استفاده از رابطه ۳ محاسبه گردیده:

$$G = \sum_{i=1}^n G_i = (\sum_{i=1}^n l_i \cdot \sum_{i=1}^n m_i \cdot \sum_{i=1}^n u_i) \quad (3)$$

و در پایان وزن فازی هر معیار از رابطه (۴) بدست می آید:

$$W_i = G_i \div G = \left(\frac{l_i}{\sum l_i} \cdot \frac{m_i}{\sum m_i} \cdot \frac{u_i}{\sum u_i} \right) \quad (4)$$

با انجام محاسبات فوق، وزن نهایی فازی معیارهای C1 تا C5 بشرح جدول ۶ بدست می آید.

جدول ۶. وزن نهایی فازی معیارهای پژوهش

وزن نهایی فازی	معیار
(۰/۲۳۹۰، ۰/۲۴۷۰، ۰/۲۶۵۰)	C1
(۰/۲۰۴۰، ۰/۲۰۹۰، ۰/۲۲۴۰)	C2
(۰/۱۳۷۰، ۰/۱۴۷۰، ۰/۱۵۲۰)	C3
(۰/۱۳۱۰، ۰/۱۶۴۰، ۰/۱۷۷۰)	C4
(۰/۲۲۸۰، ۲۳۳۰، ۰/۲۴۸۰)	C5

شناسایی و رتبه‌بندی موانع عمده سرمایه‌گذاری ... (صمد حکمتی فرید و امیر امینی) ۵۳

گام ۵- ضرب ماتریس نرمال گام سه در ماتریس وزن نهایی معیارهای گام ۴: هر عنصر نرمال‌شده در وزن مربوطه ضرب می‌شود. اگر $w_j = (l.m.u)$ و $x_{ij} = (a.b.c)$ آنگاه:

$$v_{ij} = (c * b.u * a.m * l) \quad (۵)$$

جدول ۷. ماتریس وزنی تصمیم‌گیری پژوهش

معیارها مانع اصلی	C1	C2	C3	C4	C5
سیاسی	(۰/۱۹۳، ۰/۲۰۵، ۰/۲۳۴)	(۰/۱۷۹، ۰/۱۸۸، ۰/۲۰۴)	(۰/۰۸۲، ۰/۱۰۷، ۰/۱۲۷)	(۰/۰۹۲، ۰/۱۳۱، ۰/۱۶۰)	(۰/۱۵۵، ۰/۱۷۰، ۰/۱۹۰)
اقتصادی	(۰/۲۱۰، ۰/۲۲۱، ۰/۲۳۹)	(۰/۱۹۳، ۰/۲۰۱، ۰/۲۰۴)	(۰/۱۰۴، ۰/۱۳۲، ۰/۱۵۲)	(۰/۱۱۳، ۰/۱۵۸، ۰/۱۷۷)	(۰/۱۹۶، ۰/۲۰۹، ۰/۲۲۸)
قانونی-مقرراتی	(۰/۱۱۱، ۰/۱۲۹، ۰/۱۵۰)	(۰/۱۱۲، ۰/۱۲۵، ۰/۱۴۴)	(۰/۰۵۵، ۰/۰۷۷، ۰/۰۹۵)	(۰/۰۶۶، ۰/۰۹۹، ۰/۱۲۴)	(۰/۱۰۳، ۰/۱۲۱، ۰/۱۴۳)
فرهنگی-اجتماعی	(۰/۰۵۵، ۰/۰۷۷، ۰/۱۰۰)	(۰/۰۶۷، ۰/۰۸۴، ۰/۱۰۲)	(۰/۰۲۷، ۰/۰۴۶، ۰/۰۶۳)	(۰/۰۳۹، ۰/۰۶۶، ۰/۰۸۹)	(۰/۰۵۲، ۰/۰۷۳، ۰/۰۹۵)
اداری-مدیریتی	(۰/۰۸۳، ۰/۱۰۳، ۰/۱۲۵)	(۰/۰۹۰، ۰/۱۰۵، ۰/۱۲۲)	(۰/۰۴۱، ۰/۰۶۱، ۰/۰۷۹)	(۰/۰۵۳، ۰/۰۸۲، ۰/۱۰۶)	(۰/۰۷۷، ۰/۰۹۷، ۰/۱۱۹)
زیرساختی	(۰/۱۶۶، ۰/۱۸۰، ۰/۱۹۹)	(۰/۱۵۷، ۰/۱۶۷، ۰/۱۸۳)	(۰/۰۸۲، ۰/۱۰۷، ۰/۱۲۷)	(۰/۰۹۲، ۰/۱۳۱، ۰/۱۶۰)	(۰/۱۵۵، ۰/۱۷۰، ۰/۱۹۰)

گام ۶- تعیین ایده آل مثبت و منفی فازای که به ترتیب، ترکیب بهترین و بدترین مقادیر در بین گزینه های جدول ۷ می باشد. لذا داریم:

جدول ۸ ایده آل های مثبت و منفی فازای معیارها

معیار ایده آل	ایده آل مثبت فازای	ایده آل منفی فازای
C1	(۰/۲۱۰، ۰/۲۲۱، ۰/۲۳۹)	(۰/۰۵۵، ۰/۰۷۷، ۰/۱۰۰)
C2	(۰/۱۹۳، ۰/۲۰۱، ۰/۲۰۴)	(۰/۰۶۷، ۰/۰۸۴، ۰/۱۰۲)
C3	(۰/۱۰۴، ۰/۱۳۲، ۰/۱۵۲)	(۰/۰۲۷، ۰/۰۴۶، ۰/۰۶۳)
C4	(۰/۱۱۳، ۰/۱۵۸، ۰/۱۷۷)	(۰/۰۳۹، ۰/۰۶۶، ۰/۰۸۹)
C5	(۰/۱۹۶، ۰/۲۰۹، ۰/۲۲۸)	(۰/۰۵۲، ۰/۰۷۳، ۰/۰۹۵)

گام ۷- تعیین فاصله هر گزینه از ایده آل مثبت و منفی فازای با استفاده از تعریف فاصله دو عدد فازای (معمولاً فاصله چاک (Vertex Method)) از رابطه ۶:

$$d(A.B) = \sqrt{\frac{1}{3}[(a - 2a_1)^2 + (b - 2b_1)^2 + (c - 2c_1)^2]} \quad (۶)$$

جدول ۷. فاصله گزینه ها از ایده آل های مثبت و منفی

مانع	فاصله از ایده آل مثبت (+D)	فاصله از ایده آل مثبت (-D)
سیاسی	۰/۱۱۲۵	۰/۴۵۸۲
اقتصادی	۰/۰۹۸۰	۰/۵۶۸۵
قانونی - مقرراتی	۰/۳۶۲۹	۰/۲۰۵۷
فرهنگی - اجتماعی	۰/۵۶۸۵	۰/۰۷۴۳
اداری - مدیریتی	۰/۴۶۵۷	۰/۱۰۲۸
زیرساختی	۰/۱۵۸۲	۰/۴۱۱۲

گام ۸- محاسبه نزدیکی نسبی (Closeness Coefficient) برای کلیه گزینه ها با استفاده از رابطه ۷ شاخص CC_i نشان می دهد که هر گزینه چقدر به ایده آل مثبت (بهترین حالت) نزدیک و از ایده آل منفی (بدترین حالت) دور است.

$$CC_i = \frac{D_i^-}{D_i^- + D_i^+} \quad (۷)$$

با محاسبه این شاخص برای گزینه های موجود، رتبه بندی نهایی در جدول ۸ بدست آمده است.

جدول ۸. شاخص نزدیکی نسبی و رتبه بندی نهایی موانع اصلی سرمایه گذاری خارجی در ایران

مانع اصلی	نزدیکی نسبی	رتبه بندی نهایی مانع
اقتصادی	۰/۸۰۲۹	۲
سیاسی	۱/۰۰۰۰	۱
قانونی - مقرراتی	۰/۳۶۱۸	۴
فرهنگی - اجتماعی	۰/۰۷۱۴	۶
اداری - مدیریتی	۰/۱۸۰۸	۵
زیرساختی	۰/۷۲۲۲	۳

لذا نتایج رتبه بندی بدست آمده از روش FTOPSIS نشان می دهد که در بین موانع سرمایه گذاری خارجی در ایران، موانع سیاسی، اقتصادی، زیرساختی، قانونی - مقرراتی،

شناسایی و رتبه‌بندی موانع عمده سرمایه‌گذاری ... (صمد حکمتی فرید و امیر امینی) ۵۵

اداری - مدیریتی و فرهنگی - اجتماعی بترتیب حائز رتبه های اول تا ششم درجه اهمیت شدند.

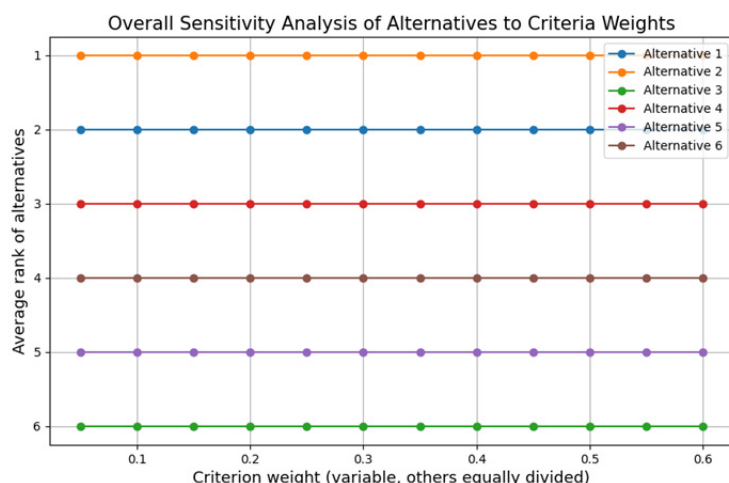
۲.۵ تحلیل حساسیت

تحلیل حساسیت بررسی تاثیرپذیری متغیرهای خروجی از تغییر سازمان یافته (سیستماتیک) در متغیرهای ورودی مدل است بنحوی که بتوان تأثیرات این تغییرها را در خروجی مدل پیش بینی کرد. این تحلیل نشان می‌دهد که در برخی شرایط، تغییر اندک در وزن یک معیار می‌تواند باعث تغییرات محسوس در رتبه‌بندی شود. بنابراین برای تحلیل حساسیت، وزن برخی از معیارها را تغییر می‌دهیم و با اجرای مجدد گام های ۱ تا ۸ روش FTOPSIS، می‌بینیم که مطابق جدول ۹، این تغییر چقدر روی نتایج رتبه‌بندی جدید تأثیر می‌گذارد.

جدول ۹. سناریوهای تغییر وزن و تأثیر آنها بر رتبه‌بندی در روش FTOPSIS

سناریو	سیاست	اقتصادی	زیرساختی	قانونی-اداری	فرهنگی-اجتماعی	تغییر در رتبه‌بندی
حالت اولیه (وزن پیش فرض)	۱	۲	۳	۴	۵	۶
افزایش وزن معیار اول (+۰/۱) و کاهش وزن معیار دوم (-۰/۱)	۱	۲	۴	۶	۵	۳

بنابراین همانگونه که نتایج تحلیل حساسیت نشان می‌دهد، محاسبه و برآورد رفتار یا خروجی سیستم تا حدی ناچیزی نسبت به تغییرات وزن‌ها حساسیت داشته و این بیانگر پایداری و قابلیت اطمینان بالای مقادیر است. در کنار این نمودار ۱ تحلیل حساسیت را بطور جامع نشان می‌دهد. این نمودار نشان می‌دهد که میانگین رتبه هر گزینه با تغییر وزن هر معیار (در بازه ۰.۰۵ تا ۰.۶) چگونه تغییر می‌کند. در این نمودار محور افقی، وزن معیار (هر بار وزن یکی از معیارها تغییر کرده و وزن بقیه به طور مساوی تقسیم شده است) و محور عمودی، میانگین رتبه گزینه‌ها در تمام معیارها هر منحنی مربوط به یک گزینه است.

نمودار ۱. تحلیل حساسیت گزینه های تصمیم به وزن معیارها

۶. نتیجه گیری

بدلیل کمبود امکانات اقتصادی و نقدینگی پایین و نیز اجرای هر چه بهتر طرح های اقتصادی و سرعت بخشیدن به روند رشد و توسعه اقتصادی- صنعتی در کشورهای در حال توسعه، جذب سرمایه گذاری خارجی در این کشورها یکی از ابزارهای کارآمد است که می تواند توسط دولت های سرمایه پذیر به صنایع و بخش های مورد نظر هدایت و موجبات بهبود در متغیرهای خرد و کلان اقتصادی را فراهم نماید (مرکز پژوهش های مجلس، ۱۳۷۹).

برآیند شاخص های رشد و توسعه اقتصادی کشور بیانگر این واقعیت است که ایران در جذب سرمایه گذاری خارجی توفیق چندانی نداشته و این از مهیا نبودن شرایط و بسترهای لازم کشور همچون تأمین امنیت و ثبات اقتصادی و سیاسی حکایت دارد که گریبانگیر بیشتر اقتصادهای در حال توسعه است. نتایج این تحقیق نیز نشان می دهد که عوامل سیاسی به عنوان بزرگ ترین مانع سرمایه گذاری خارجی در ایران شناخته می شوند. این موانع و در صدر آنها تحریم های گسترده مالی و اقتصادی نه تنها به محدودیت های مالی و تجاری منجر شده، بلکه باعث کاهش اعتماد سرمایه گذاران خارجی به بازار ایران نیز شده است.

شناسایی و رتبه‌بندی موانع عمده سرمایه‌گذاری ... (صمد حکمتی فرید و امیر امینی) ۵۷

بررسی‌ها نشان می‌دهد که بسیاری از سرمایه‌گذاران به دلیل عدم اطمینان ناشی از تحریم‌ها، از ورود به بازار ایران خودداری می‌کنند.

عدم ثبات اقتصادی نیز بطور قابل توجهی بر تمایل سرمایه‌گذاران تأثیرگذار است. سایر مشکلات اقتصادی داخلی، از جمله تورم بالا و نوسانات ارزی، نیز به عنوان موانع جدی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی شناخته می‌شوند. این مشکلات می‌توانند به عدم اطمینان در بازار و کاهش جذابیت سرمایه‌گذاری منجر شوند. سرمایه‌گذاران خارجی به دلیل نوسانات ارزی و تورم، تمایل کمتری به سرمایه‌گذاری در ایران دارند.

علیرغم به لحاظ جغرافیایی قرار گرفتن ایران در خاورمیانه و آسیای مرکزی و دارا بودن موقعیت مناسب و مطلوب به لحاظ ژئوپلیتیک و استراتژیک، بدلیل ضعیف بودن زیرساخت های کسب و کار الکترونیک، حمل و نقل، مناطق آزاد، گمرکات و بنادر و نیز عدم ارتباط بانکی با بانک های جهانی و عدم عضویت کشور در سازمان های بین المللی مقصد جذابی برای سرمایه گذاری خارجی بحساب نمی آید.

تغییرات مکرر در قوانین و مقررات، به‌ویژه در زمینه مالی و تجاری، می‌تواند به عدم اطمینان در بازار منجر شود. این عدم اطمینان، سرمایه‌گذاران را از ورود به بازار ایران منصرف می‌کند. همچنین قوانین و مقررات پیچیده و عدم شفافیت در فرآیندهای اداری می‌تواند مانع از ورود سرمایه‌گذاران خارجی به بازار ایران شود. بسیاری از سرمایه‌گذاران خارجی به دلیل عدم آشنایی با قوانین و مقررات ایران، از ورود به این بازار خودداری می‌کنند. این امر به ویژه در مورد سرمایه‌گذاری‌های بزرگ و بلندمدت مشهود است.

فرهنگ کسب و کار و عدم آشنایی سرمایه‌گذاران خارجی با بازار ایران نیز به عنوان موانع مهم مطرح شده است. بسیاری از سرمایه‌گذاران خارجی به دلیل عدم آشنایی با فرهنگ و شیوه‌های کسب و کار در ایران، از ورود به این بازار خودداری می‌کنند. به‌ویژه، عدم شناخت کافی از شبکه‌های اقتصادی و اجتماعی در ایران می‌تواند به عنوان مانع جدی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی محسوب شود. همچنین، بحران‌های سیاسی و اجتماعی می‌توانند به شدت بر جذابیت سرمایه‌گذاری در ایران تأثیر بگذارند.

یافته‌ها نشان می‌دهد که برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی، نیاز کاهش و رفع تحریم ها، اصلاحات اساسی در قوانین و مقررات، بهبود شرایط اقتصادی و ایجاد ثبات سیاسی وجود دارد. به‌علاوه، ایجاد یک محیط کسب و کار شفاف و قابل پیش‌بینی می‌تواند به افزایش اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی کمک کند.

۱.۶ پیشنهادات

کشور ما در مرکز بازاری سیصد میلیون نفری با ظرفیت های بارز از لحاظ منابع طبیعی و ذخایر فسیلی قرار دارد. اغلب کشورهای همسایه در ابتدای مراحل توسعه قرار داشته و لذا در طولانی مدت بازار مناسبی برای کالاها و خدمات می باشند. همچنین ایران بواسطه نیروی انسانی ماهر، متخصص و تحصیلکرده در سطح بالایی قرار دارد و بدلیل این ظرفیت قابل توجه واجد مزیت های عمده ای است. عدم عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی نیز می تواند یکی از دلایل عمده محدود بودن سرمایه گذاری خارجی در کشور باشد، زیرا کشورها و شرکت های چندملیتی بیشتر در کشورهایی سرمایه گذاری می نمایند که عضو سازمان سازمان مذکور باشند. در کنار این، در حقوق کنونی کشور قوانین و مقررات متعددی یافت می شود که عملاً موانع جدی در سر راه ورود سرمایه گذاری خارجی بوجود آورده است. مقرراتی مانند اصول ۴۴، ۸۱، ۸۲ و ۱۳۹ قانون اساسی، قوانین بودجه و برنامه های توسعه پنج ساله، قانون الحاق موادی به قانون تنظیم برخی از مقررات مالی دولت و قانون استفاده از منابع مالی خارجی قانون داوری ملی و ... قوانینی هستند که بطور خاص یا عام در تأمین مالی کاربرد دارند، لیکن برخی از مواد آن ها دست و پاگیر هستند (کامل، ۱۳۹۸). همچنین قابل ذکر است که قوانین موجود تأمین اجتماعی و کار از جمله پرداخت حقوق و مزایا و مالیات، فعالیت سرمایه گذاری را برای سرمایه گذاران خارجی باچالش مواجه نموده و توجیه اقتصادی به خود نمی گیرد.

به باور صاحب نظران، در حال حاضر مهمترین محورهای دارای اولویت در بخش صنعت برای سرمایه گذاری خارجی عبارت است از: صنایع تولید کننده مواد اولیه، صنایع تبدیلی مواد غذایی و معدنی، صنایع بسته بندی، صنایع تولید کننده مواد واسطه ای، صنایع بزرگ و سرمایه بر، صنایع با تکنولوژی پیشرفته و صنایع که امکان و امتیاز صادرات دارد.

در مجموع با توجه به موانع و موانع فرعی شناسایی شده سرمایه گذاری خارجی در ایران و در نظر داشتن شرایط خطیر کنونی روبروی کشور، در راستای رفع این موانع و مهیاسازی هر چه بیشتر شرایط و بالفعل نمودن قابلیت های کشور جهت جذب هر چه بیشتر سرمایه گذاری های خارجی، پیشنهادهای تخصصی برآمده از مطالعات پیشین و جمع بندی نظرات خبرگان بشرح جدول ۱۰ مطرح می گردند:

جدول ۱۰. پیشنهادهای مستخرج از مطالعات انجام شده و نظرات خبرگان
جهت رفع موانع اصلی و فرعی سرمایه‌گذاری خارجی در ایران

ردیف	پیشنادهای پژوهش جهت رفع موانع فرعی
۱	- ایجاد ثبات سیاسی جهت جلب اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی - ایجاد گشایش‌های اساسی در گسترش ارتباطات و تعاملات با سازمان‌های بین‌المللی (مبتنی بر منافع ملی کشور) و اقتصادهای بزرگ جهت کاهش و رفع تحریم‌ها - اتخاذ خط مشی‌های سیاست خارجی قابل پیش‌بینی و مشوق سرمایه‌گذاری. - تلاش در جهت کاهش عدم اطمینان در سطح ملی و منطقه‌ای - ارتقای شفافیت سیاسی - مبارزه همه‌جانبه با فساد و رانت در اقتصاد و سیاست - بهبود فضای سیاسی موجود - افزایش میزان آزادی‌های تجارت و مبادلات
۲	- تلاش در ایجاد ثبات و پایداری اقتصادی تا در کوتاه مدت نیز سرمایه‌گذاران نرخ بازگشت خالص سرمایه معقولی را کسب کنند - اصلاح سیاست‌های اقتصاد کلان - کوچک نمودن بدنه و کاهش تصدی‌گری دولت در اقتصاد و پرهیز از اقتصاد دستوری - بازنگری در رویه‌های موجود خصوصی‌سازی و اصلاح خصوصی‌سازی‌هایی که به انحصار و یا تضعیف بخش خصوصی منجر شده است - بهبود ساختارهای اقتصادی و صنعتی - تلاش در جهت گسترش هر چه بیشتر مبادلات و تعاملات اقتصادی با کل دنیا - اهتمام دولت و کلیه دستگاه‌های موجود به اجرای کامل برنامه‌های توسعه ۵ ساله جهت حصول به رشد اقتصادی مد نظر - مهار نرخ‌های بالای تورم موجود از طریق اتخاذ سیاست‌های مناسب ضدتورمی - کاهش هزینه‌های عملیاتی و مبادله‌ای - تلاش در جهت کنترل نرخ ارز و کاهش نوسانات اقتصادی
۳	- ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی بروز و قابل اتکا در خصوص وضعیت صنایع و سرمایه‌گذاران موجود - اصلاح و بهبود زیرساخت‌های بنادر، گمرکات و مناطق آزاد - بهبود سیستم حمل و نقل هوایی، جاده‌ای و ریلی - به صفر رساندن ساعات تعطیلی گمرکات و بنادر - همکاری و هم‌افزایی گمرکات، بنادر، بانک‌ها و آژانس‌های بازرگانی جهت حذف اسناد فیزیکی و تسریع صدور LC - مکانیزه کردن فرایندهای اخذ اعتبارات و هم‌افزایی دستگاه‌هایی همچون ثبت اسناد و بانک‌ها در این رابطه - بهبود شیوه‌های پرداخت، پیشروی در پرداخت و بایگانی اسناد مالیاتی به شکل الکترونیکی

ردیف	پیشنادهای پژوهش جهت رفع موانع فرعی
۱. شفافیت	- تدوین شفاف قوانین پذیرش، ورود افراد و ثبت سرمایه خارجی - اصلاح قوانین و مقررات مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی به گونه‌ای اصلاح که شفافیت و سادگی بیشتری داشته باشند - انطباق و هماهنگی قانون کار با سایر قوانین - تعریف دوباره از مراحل شروع کسب و کار - ادغام مراحل و کاهش هزینه های ثبت اموال و در نتیجه کاهش نگرانی های سرمایه گذاران بالقوه در این خصوص - اجرای راهبردهای حقوقی حمایت از مالکیت سرمایه گذاران خارجی - حمایت از سهامداران و سرمایه گذاران جزء از طریق ارتقای شفافیت معاملات و اصلاح جو کسب و کار بمنظور ایجاد فضای عدالت محور با هدف جلب سرمایه گذاران داخلی و خارجی - اتخاذ رویکردهای نوین وصول مالیات - اصلاح نظام پرداخت مالیات، تشویق بنگاه ها و مشمولین مالیاتی به پرداخت مالیات از طریق هدایای مالیاتی و تخفیف در پرداخت مالیات - جایگزینی مالیات بر ارزش افزوده بجای مالیات فروش - کاهش عوارض گمرکی - بیمه نمودن و پذیرش مسئولیت حقوقی بین المللی و پرداخت غرامت به سرمایه گذاران خارجی - معرفی بازرسی های ریسک محور بمنظور کاهش بازرسی های فیزیکی کالاهای وارداتی و صادراتی
۲. زیرساخت	- ساده سازی مراحل شروع کسب و کار - الکترونیکی و برخط کردن امور و فرایندهای شروع کسب و کار انجام اصلاحات قانونی و رفع دیوانسالاری اداری - تسهیل فرایندهای اخذ مجوزهای انشعابات آب و فاضلاب و برق و مجوزهای شهرداری و سایر وزارتخانه ها مانند امور اقتصادی و دارایی، صمت، کشاورزی، کشور و ... - ایجاد تسهیلات برای پرداخت حقوق گمرکی و حق الزحمه ها - کاهش فرایند ها و زمان رسیدگی به دعاوی قراردادها - ارزیابی مجدد، مراقبت و تلاش متعارف برای در نظر گرفتن تعهدات در معاهدات دوجانبه و چند جانبه سرمایه گذاری از طریق سازماندهی مجدد و بازنگری در آن ها - موافقت با انتقال ارز حاصل از ایجاد دارائی و عواید حاصله از آن به خارج
۳. سرمایه انسانی	- تلاش در جهت تغییر نگرش منفی جامعه به سرمایه‌گذاران خارجی که تداعی کننده سیاست های استعمارگران در حکومت های پیشین بوده است به عنوان ابزاری جهت رشد، توسعه اقتصادی و اشتغال بیشتر - بهبود و ارتقای هزینه های دستمزد نیروی کار و همخوانی آن با واقعیت های جامعه - سیاست های تشویقی دولت در ایجاد و گسترش زیرساخت نیروی انسانی تحصیلمکرده - وجود یک نهاد ثالث حامی کارگران اخراج شده - شناساندن هر چه بیشتر شبکه های اقتصادی و اجتماعی در ایران به سرمایه گذاران خارجی در بدو ورود آن ها به کشور - از طریق اجرای برنامه های جامعه پذیری و فرهنگی

کتاب‌نامه

- الهیاری، رضا، یوسفی شیخ ریاط، محمدرضا، الهی، ناصر (۱۳۹۹). موانع ساختاری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران با استفاده از روش PCA و ARDL، دو فصلنامه مطالعات و سیاست‌های اقتصادی، ۷ (۱)، ۹۵-۱۱۹.
- بهزادی پارس، آرش، سیفی، سید جمال (۱۳۹۸). رابطه میان حقوق سرمایه‌گذار خارجی و تعهدات بین‌المللی حقوق بشر و محیط زیست، حقوقی بین‌المللی، ۶۱، ۴۳-۷۴.
- بهریزی مفروزلو، واقف، سلطانی، علیرضا، میرزایی، مسعود (۱۳۹۴). بررسی موانع و محدودیت‌های داخلی سرمایه‌گذاری خارجی در ایران (مطالعه میدانی ۳۰۰ طرح سرمایه‌گذاری خارجی تحت پوشش قانون سرمایه‌گذاری)، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۳ (۷۴)، ۱۹۳-۲۳۳.
- جواد سامی، محمد، درکی، الهام (۱۴۰۰). بررسی تاثیر موانع حقوقی فایناس در سرمایه‌گذاری خارجی بر اقتصاد ایران، فصلنامه تحقیقات نوین میان رشته‌ای حقوق، ۱ (۳)، ۱۷-۲۸.
- جلایی اسفندآبادی، سیدعبدالمجید، صمیمی، سپیده (۱۳۹۳). بررسی موانع سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران (در راستای سیاست‌های کلی ابلاغی نظام)، سیاست‌های راهبردی و کلان، ۲ (۷)، ۸۹-۱۰۹.
- جهانگل، رامین (۱۳۸۱). موج چهارم، منصور گودرزی، تهران، نشر نی، چاپ اول.
- حمید، کامل (۱۳۹۸). موانع حقوقی جذب و پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، فصلنامه بین‌المللی قانون‌یار، ۳ (۱۲)، ۳۱۷-۳۵۴.
- خرم، زهره (۱۳۹۰). جذب سرمایه‌گذاری خارجی، فصلنامه پژوهشی اطلاعات سیاسی، اقتصادی، ۲۸۳، ۱۴۸-۱۵۹.
- رئوفی محمدرضا، قلم زن نیکو، کاملیا (۱۳۹۰). عوامل تاثیرگذار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ۲۷ کشور منتخب (پیشرفته و در حال توسعه) از جمله ایران، اقتصاد مالی، ۵ (۱۴)، ۱۱۶-۱۳۷.
- سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران (۱۳۹۲). مجموعه مقالات تأمین منابع مالی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، نهادها، ترتیبات، رویه‌ها، تهران، انتشارات ماهواره.
- شمس، احمد، نورشرق، جمشید، مصدق، علیرضا (۱۴۰۲). موانع مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی با استفاده از اموال غیر منقول در نظام حقوقی ایران و الزامات رفع آن، دانش سرمایه‌گذاری، ۱۲ (۴۵)، ۹۵-۱۱۴.
- علیزاده، محمد، بابایی، مجید، جعفری، محمد، خدایی، مهدی (۱۳۹۳). اثر متقابل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی در کشورهای عضو D8 (مدل معادلات همزمان)، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۲ (۶)، ۸۷-۱۰۴.

فاضلیان، رضا، عارف نژاد، محسن، روستا، زهره (۱۴۰۱). شناسایی و رتبه بندی موانع سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران: کاربرد روش دلفی فازی، فصلنامه نظریه های کاربردی اقتصاد، ۹ (۳)، ۱۴۷-۱۷۰.

فتوره چی، زهرا، حبیب پور، ابراهیم و پناهی، داود. (۱۳۹۸). تاثیر کارایی سرمایه فکری و شفافیت اطلاعاتی بر هزینه حقوق صاحبان سرمایه، پژوهش های مدیریت عمومی، ۱۲ (۴۳)، ۲۰۵-۲۲۳. کامل، حمیده (۱۳۹۸). موانع حقوقی جذب و پذیرش سرمایه گذاری خارجی در ایران، قانون یار، ۳ (۱۲)، ۳۱۷-۳۵۴.

کازرونی، علیرضا، اصغریپور، حسین، نفیسی مقدم، مریم (۱۳۹۳). بررسی اثر ثبات سیاسی بر رشد اقتصادی در ایران: رویکرد رگرسیون کوانتایل، مطالعات راهبردی سیاست گذاری عمومی (مطالعات راهبردی جهانی شدن)، ۹ (۳۱)، ۳۹-۵۸۳.

مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، معاونت پژوهشی، دفتر بررسی های اقتصادی (۱۳۷۹). پیرامون سرمایه گذاری خارجی.

مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، معاونت پژوهشی، دفتر بررسی های اقتصادی (۱۳۷۵). نظرات مسئولان پیرامون سرمایه گذاری خارجی.

معمارزاده طهران، غلامرضا، امینی، الهه (۱۳۹۳). شناسایی و اولویت بندی موانع سرمایه گذاری خارجی در ایران، فصلنامه رسالت مدیریت دولتی، ۳ (۲۵ و ۲۶)، ۱-۱۳.

مهدوی، ابوالقاسم و برخوردار، سجاد (۱۳۸۷). حقوق مالکیت فکری و جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی مورد ایران، مجله دانش و توسعه عمومی - پژوهشی، ۱۵ (۲۴)،

نظری، حسن (۱۳۹۴). موانع عمده توسعه سرمایه گذاری خارجی در ایران، کنفرانس بین المللی مهندسی و علوم کاربردی، دبی، ۲۰ اسفند ۱۳۹۴.

ضیایی، سیدیا سر، ملت، محمدرضا (۱۳۹۹). گردش سرمایه در حقوق بین الملل: ارزیابی تحریم سرمایه گذاری خارجی ایران، دانشنامه حقوق اقتصادی (دانش و توسعه)، ۲۷ (۱۷)، ۱۴۳-۱۷۰.

Adhikary, B. K. (2017). Factors influencing foreign direct investment in South Asian economies: A comparative analysis. South Asian Journal of Business Studies.

Agosin, M. R. & Mayer, R. (2000). Foreign investment in developing countries does it crowd in Domestic Investment?, UNCTAD/OSG/DP/146.

Asongu, S., Akpan, U. S., & Isihak, S. R. (2018). Determinants of foreign direct investment in fast-growing economies: evidence from the BRICS and MINT countries. Financial Innovation, 4(1), 1-17.

Azizi, V., Javaheri, B. & Habibi, F. (2024). The Effect of Economic Sanctions and Natural Disasters on Iran's Per Capita Income, Iranian Journal of Economic Research, 29 (199), 194-242.

- Doing business (2020). Comparing Business Regulation in 190 Economies, World Bank group.
- Dunning, John H. (1992), "The global economy, Domestic Governance, Strategies and Transnational corporations: interactions and policy implications", Transnational corporations.
- EIBG. (2023) Investment barriers in the European Union, a report by the European investment bank group.
- Galeeva, G. M., Kadeeva E. N. (2021). Problems of attracting foreign direct investment into the regional economy, Journal of Physics: Conference Series, 1730 012118, 1-7.
- Hanh, N. P., Van Hùng, Đ., Hoat, N. T., & Trang, D. T. T. (2017). Improving quality of foreign direct investment attraction in Vietnam, International Journal of Quality Innovation, 3(1), 1-16.
- Hwang, C. L., & Yoon, K. (1981). Methods for multiple attribute decision making. In Multiple attribute decision making (pp. 58-191). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Khafidzin, H. L. P. (2021). Determinants Foreign Direct Investment (FDI) in flow in ASEAN-8. Media Trend, 16(1), 12-18.
- Krohling, R.A., Campanharo, V.C. (2011). Fuzzy TOPSIS for group decision making: A case study for accidents with oil spill in the sea, Expert Systems with Applications 38(4), 4190-4197.
- Montiel, P. J. (2006). Obstacles to Investment in Africa: Explaining the Lucas Paradox, REALIZING THE POTENTIAL FOR PROFITABLE INVESTMENT IN AFRICA, High-Level Seminar organized by the IMF Institute and the Joint Africa Institute, Tunis, Tunisia, February 28– March 1, 2006.
- Morisset, J. & Lumenga Neso, O. (2002). ADMINISTRATIVE BARRIERS TO FOREIGN INVESTMENT IN DEVELOPING COUNTRIES, POLICY RESEARCH WORKING PAPER 2848.
- Mossa, I. (2002), "Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice", Department of Economics and Finance, La Trobe university, Kingsbury Drive, Bundoora, Australia.
- OECD Proceedings (1999). Organisation for economic co-operation and development Foreign Direct Investment and the Environment.
- Rodrigo, W. P. S., & Randika, P. A. D. D. (2022). Impact of Economic Uncertainty on Foreign Direct Investment Inflows of Sri Lanka. European Journal of Business and Management Research, 7(1), 213-218.
- Siripi H., Kuuwill, A. & Tamakloe, M. D. (2024). Economic growth and environmental sustainability: The role of foreign direct investment and technological innovation on carbon emissions in Ghana, Research in Globalization, 9, 1-9.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) annual report (2020), World Investment Report.
- Urat. S., Ando, M & Ito, K. (2007). Survey on investment liberalization and facilitation, obstacle to fdi in the APEC economies: a study based on the jmc firm survey, APEC investment experts group, APEC committee on trade and investment (October 2007).

Yaghoubi, K. & Asgari, M.R. (2015) Ranking and identifying the major impediments, according to business indicators for foreign investment of Iran Khodro industry, Science Journal (CSJ), 36 (3), 883-893.